

ІСТОРИЧНИЙ ІНТЕРТЕКСТ ОБРАЗУ КАТЕРИНИ ІІ
І КАТЕРИНИНСЬКОЇ ДОБИ У ТВОРЧОСТІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Найповнішу інформацію про знищення Січі, дві російсько-турецькі війни, що згодом відіб'ються у поемі «Сліпий» (1845), другій її редакції «Невольник» (1859) і в обох редакціях «Москалевої криниці» (1847, 1857) Т. Шевченко отримав із праці А. Скальковського «Історія Нової Січі, або останнього коша Запорізького» (1841). Узагальнююче уявлення про добу правління Катерини ІІ і її наслідки для України Шевченко склав швидше за все за лаконічною «Літописною оповіддю про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» О. Рігельмана, з якою міг ознайомитися в Москві в лютому 1844 р. після зустрічі з О. Бодянським. Недаремно історик переслав видання цієї праці 1847 р. приятелеві на заслання. Її сліди знаходимо практично в усіх історичних віршах Т. Шевченка від 1844 р., коли період фольклоризму змінюється історизмом. «Літописна оповідь...» актуалізувала сюжет подорожі цариці Катерини ІІ по Дніпру від Києва до Канева, відомий Т. Шевченкові ще з часів роботи над ілюстраціями до «Історії Суворова» (1843) М. Полевого, його повторено і в «Російських полководцях» (1845) того ж автора, мотив знищення Січі й історію гетьмана Кирила Розумовського. Про спалення Межигірського монастиря Т. Шевченко найвірогідніше почує від М. Максимовича, про що свідчить пізніша публікація ряду праць цього вченого.

Ключові слова: історичний інтертекст, образ Катерини ІІ, катерининська доба, сюжет, О. Бодянський, «Історія Нової Січі, або останнього коша Запорізького» А. Скальковського, «Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» О. Рігельмана, «Сказання про Межигірський монастир» М. Максимовича.

Постановка проблеми. Встановити, яка історична лектура вплинула на появу Шевченкового образу Катерини II і його розуміння сутності катерининської епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми історизму присвячені праці В.Яременка, зокрема про добу Катерини II ідеться у статті про історизм поеми «Москалева криниця», однак у ній відсутнє поняття інтертексту.

Мета статті. Визначити історіографічні джерела образу Катерини II у Т. Шевченка.

Виклад основного матеріалу. Вперше згадка про Катерину II з'явилася в поемі «Гайдамаки» (1839–1841), де поет прозоро натякнув: саме вона інспірувала гайдамацький рух в Україні. Згодом митець дав афористичну характеристику цариці в поемі «Сон» («У всякого своя доля»), яка датується 8 липня 1844 р.: «Лютий ворог України, / Голодна вовчиця!...». Імператрицю згадано у поемі «Сліпий»¹⁹ (16 жовтня 1845) і в поемі-містерії «Великий Лях» (21 жовтня 1845), про зруйнування Січі ідеться в посланні «І мертвим, і живим...» (14 грудня 1845 р.). Уже на засланні митець звернувся до подій XVIII ст. у двох редакціях поеми «Москалева криниця» (1847 р. і 1857 р. відповідно). Катерининська доба для Т. Шевченка тотожна повному розгрому козацької України. У поемі «Сон» («У всякого своя доля») про це свідчить емоційна констатація: «*Вторая* доконала / Вдову сиротину». Діяння Катерини II для Т. Шевченка зводяться до знищення Січі, заселення козацьких земель колоністами, вірними російському престолу, впровадження в Україні кріпацтва й остаточної ліквідації гетьманства.

Вочевидь, найповніше уявлення про катерининську добу в Україні Т. Шевченко склав з «Літописної оповіді про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» О. Рігельмана, з якою міг ознайомитися після зустрічі із О. Бодянським у Москві в лютому 1844 р. У ній в якості додатка вміщено опис подорожі Катерини II до Малоросії, «что в 1787 году в Малой России быть случилось». Після прибуття імператриці до Києва вдячні

¹⁹ Друга редакція має назву «Невольник. Поема», її створено у процесі підготовки нового видання творів на початку 1859 р.

піддані святкували її день народження. Був бал, ілюмінація, парицю вітали польські магнати і знатне дворянство обох статей. Катерина II молилася в Київських святинях, після чого «отправилась на реку с провожанием одного эскадрона лейб-кирасирского полку, генералитета, штаб- и обер-офицерами и дворянством, со звоном при монастырях и церквах и пушечною пальбою с обох крепостей, к приготовленным судам на галеру Десну <...> И так плавание оное продолжалось Днепром, и дошедна супротив польського города, Канева, к 25 числу, изволила указати остановиться всей флотилии и стать полумесяцом, в котором городе находился нарочно для свидания с ее императорским величеством король польський Станислав Понятовский, для какового прибытия салютовано было из пушек с города, напротив чего ответствовано с галеры Днепра девятью выстрелами» [10, 66]. Спочатку цей історичний факт згадано в поемі «Сліпий»: «Як цариця по Києву / З Нечосом ходила / І Межигорського Спаса / Вночі запалила. / І по Дніпру у золотій / Галері гуляла, / На пожар той поглядала, / Нишком усміхалась». Потім – у поемі-містерії «Великий Льох». Третя душа, що родилась в Каневі, ще в сповитку на руках матері спостерігала за тим, як Катерина II їхала «в Канів по Дніпрові»: «Мене мати забавляла, / На Дніпр поглядала; / І галеру золотую / Мені показала, / Мов будинок. А в галері / Князі, і всі сили, / Воеводи... і меж ними / Цариця сиділа». Уперше Т. Шевченко познайомився із цим сюжетом, ілюструючи «Історію Суворова» (1843) М. Полевого [див.: 8, 83-84], де сказано, що до цариці у Києві приєднався Потьомкін²⁰. Про те, що Потьомкін був записаний почесним козаком до Запорізької Січі під іменем Грицька Нечоса, Т. Шевченко міг дізнатися з праці А. Скальковського: «...даже Потьомкин, как говорят, назвал себя при вступлении в войско Грицьком Нечесою, хотя

20 Варто нагадати, що Т. Шевченко виконав до книжки М. Полевого «Історія Суворова» жанрові малюнки: «Суворов у Потьомкіна» [12, т. 7, № 58, 130–131], «Смерть Потьомкіна» [12, т. 7, № 61, 136–137], а для видання «Російські полководці» – портрет улюбленця Катерини II [див.: 12, т. 7, № 87, 188–189]. У митця цей образ нейтральний, допоміжний. Він більше характеризує Катерину II, її моральну зіпсутість.

этого в выданном ему аттестате не видно» [11, 130]. Повтор епізоду подорожі Катерини II на «раззолоченых галерах по Днепру» є й у праці М. Полевого «Російські полководці» [див.: 9, с. 156-157], яку також ілюстрував митець у першій половині 1844 р.

У «Невольнику» поет точніше висловлюється про запровадження кріпосного права в Україні Катериною II. Якщо в «Сліпому» вона «степи запорозькі / Німоті ділила. / Та бахурям і байстрюкам / Люд закріпостила», то у «Невольнику» – «І панам на Україні / Люд закріпостила». Тут же згадано й останнього гетьмана Кирила Розумовського зі старшинами, що в кращих традиціях гротеску «пудром осипались» «і в цариці, мов собаки, / Патинки лизали». Про слабкохарактерність Розумовського свідчило те, що Катерина II ліквідувала гетьманство й відновила Малоросійську колегію без жодного спротиву з боку гетьмана й старшини. У праці О. Рігельмана поет міг прочитати: «В 1764 году, в ноябре месяце, гетман, граф Кирила Григорьевич Разумовский, утрудившись в рассуждении пространства много трудных дел малороссийских, как равно и других великороссийских, не менее важных его упражнений, просил, сего ради, ее императорского величества о всемилостивейшем снятии с него гетманского чина, если благоволено будет; по каковому прошению, снисходяе императорское величество, благоволила всемилостивейше снять с него тот чин, а вместо того изволила наградить, с оставлением по жизнь его пенсионна гетманского, по 50 000 рублей, и с прибавкою еще по 10 000 рублей из малороссийских доходов, и с пожалованием при том в собственное наследство города Гадяча, с ключем, к нему принадлежащим, и волости Быковской, кои на уряд гетманский принадлежат, да в Батурине на казенное содержание построенный гетманский дом» [10, 21–22]. Щодо «лизання пастинок цариці», то, можливо, ця гіпербола з'явилася як відгук на вірш, уміщений у згаданому літописі: «Нешасливий козаченько без долі вродився. / Взяли його в неволю, а він зажурився. / А взявши в неволю, забили в кайдани, / Забивши в кайдани, ведуть перед пани. / Скурві сини запорожці, не гаразд зробили, / Що степ добрий, край веселий, та й

занапали. / Та встань, Зенче,²¹ з того світу, просять тебе люде, / Упади цариці в ноги, а ось по старому буде» [10, 35]. Про Кирила Розумовського й відновлену Малоросійську колегію Т.Шевченко міг дізнатися й раніше з «Історії Русів», в якій констатовалося, що після звільнення Розумовського від гетьманства в Україні вже не вірили ані у виборного, ані у спадкового гетьмана [див.: 2, 238]. Д. Бантиш-Каменський також згадав про звільнення гетьмана від урядування, але добу Катерини II фактично оминув [див.: 1, 210].

Персонаж поеми «Сліпий» Степан – учасник російсько-турецької війни 1768–1774 рр., її ще називали рум'янцевською, вочевидь, був у лавах запорозької флотилії, зазнав кораблетрощі й опинився в турецькій неволі, де йому за спробу втечі вийняли очі, а після поразки Туреччини відпустили. Стилізована дума Степана поєднує в собі два часові пласти: події російсько-турецької війни 1768–1774 рр. накладаються на чорноморські експедиції козаків кінця 16–початку 17 ст. Про тогочасні події герой каже: «І на тихому Дунаю / Нас перебігають / Товариші-запорожці / І в Січ завертають. / І розказують, і плачуть, / Як Січ руйнували, / Як москалі сrebro, злато / І свічі забрали / У Покрови. Як козаки / Вночі утікали / І на тихому Дунаї / Новим кошем стали». У розповіді згадано, що після повернення запорожців із війни Січ було зруйновано, а на нижній течії Дунаю зорганізувалася Задунайська Січ, що перебувала під турецьким протекторатом. Степана і його побратимів товариші-запорожці завертають у Нову Січ, Задунайську, розповідаючи про винищення старої генерал-поручиком Текелієм. Ця картина є розгорнутішою порівняно з констатацією у вірші «До Основ'яненка» (1839): «Нема Січі». На час написання цього вірша Т. Шевченко ще навіть не був знайомий із М. Маркевичем, з яким зацікавився 1840 р. у Петербурзі. Вперше про зруйнування Січі поет прочитав у зібранні українських пісень М. Максимовича, що вийшли у 1834 р. У «Гайдамаках» (1839–1841) картина руйнування Запоріжжя вже обширніша: «А тим часом стародавню / Січ розруйнували: / Хто на Кубань, хто за

²¹ Ідеться про Богдана Хмельницького.

Дунай, / Тільки і остались, / Що пороги серед степу». Можливо, у цей час Т. Шевченко вже читав історію М. Маркевича, оскільки міг ознайомитися з нею іще в рукописі. У ній досить скупі повідомлялося: «Императрица прислала генерал-поручика Текелли, который занял Сечь, июня 4 без бою и без сопротивления. Августа 3-го дан был Манифест об истреблении Запорожской Сечи. Козакам отдана Тамань и назвали их Черноморцами» [6, т. 2, 673]. У своїй історії М. Маркевич умістив і текст згаданого маніфесту [див.: 6, т. 4, 445–454]. У О. Рігельмана про знищення Запоріжжя сказано обширніше: «...в наступившее лето 1775 году фельдмаршал граф Румянцов последовал в Россию, полки же некоторые из числа той армии под командою генерал-поручика Текелля, июня 4-го числа, по секретному повелению, приступили к самым запорожским местам (прочие ж вступили в Малороссию и далее), и те, окружа все онде места и самую их Сечу, или Кош, заступили, и в нем, как равно и в прочих местах и селениях, заарестовавши самого кошевого атамана, со всеми его старшинами и куренными атаманами в Сече, и всех случившихся тут и в тех. Околичных местах запорожцев, со всем их военным орудием, клейнотами и припасами, тем пристанище и гніздо оное регулярными полками занято; начальников же их, а паче кошевого, всех в отдаленные великороссийские города, для содержания их там под стражею, разслано, а Козаков в новые пикинерные полки пикинерами определено, чем все Войско Запорожское и Кош, то есть, стан их, совсем разрушились» [10, 29]. Історик умістив у своїй праці «Маніфест про знищення війська Запорозького», подав коментар, що таке поводження з козаками після їхніх особливих заслуг у російсько-турецькій війні й завоюванні Криму пояснювалося зневагою до нагород і жалуваних знаків, виданих їм імператорською величністю: «За сии то все злодейства и пренебрежения всех получаемых милостей высочайших, к такому разрушению всего общества их им довелось. А дабы и память того злодейского гнізда истребилась и звание Запорожской Сечи болем быть не могло, переименован для того и город оный называть не Сечью,

но Покровскою крепостью, по находящейся в оной церкви во имя Покрова Пресвятыя Богородицы» [10, 30]. Саме у цієї Покрови «москалі сребро, злато / І свічі забрали». Однією із найістотніших причин знищення Січі, на думку Т. Шевченка, було прагнення Катерини II наділити своїх вірних генералів і дворян новими землями, забраними у запорожців. Ця теза є альтернативною щодо твердження М. Маркевича, який писав абсолютно протилежне: «В это время запорожцы потребовали от императрицы всех земель, даже занятых селениями в Новороссийской губернии. Начали присваивать земли, приобретенные государыней от Порты» [6, т. 2, 672]. Нових колоністів в епілозі до «Великого Льоху» митець назвав «байстрюками Єкатерины», які сіли на українських землях «сараною». Образ «байстрюків Єкатерины», в якому міститься натяк на розпусність цариці, що була на той час відомою²², є метафорою історичного плану, виразнішою й адекватнішою порівняно зі згадкою у «Розритій могилі» степів, «запроданих жидові, німоті», або метафоричним «мудрим німцем», що на Січі «картопельку садить». Щодо німецького чинника в російській історії й політиці, то у того ж О. Рігельмана згадано, що Катерина Олексіївна звалася насправді «великою княгинею Ангальт-Цербською» [див.: 10, 4]. Відомо, що й О.Бодянський, який чудово знав про німецьке продовження династії Романових після смерті імператриці Єлизавети Петрівни, критично оцінював роль німців у російській історії, що дало підставу В. Мельниченкові написати, наче їх Осип Максимович недолюбливав [7, 181]. Звичайно, про німецьке походження російських царів говорити було неприйнятно. Однак у книжці французького дипломата де Кюстіна «Росія в 1839 році», що вийшла у Парижі в 1843 р. й відразу була заборонена в Росії, проте жваво обговорювалася в освічених російських колах, Т. Шевченко міг обговорювати її з О.Бодянським [див.: 7, 210–214], містилося таке влучне спостереження: «Германия с ее просвещенными правительствами, с ее

²² У зв'язку з цим можна згадати характеристики, які цій цариці дав А. Міцкевич [14, 11], а за ним й М.Костомаров у «Книгах буття українського народу» [3, 167].

добрым и мудрым народом могла бы воскресить в Европе благодетельную аристократию, но правительства германские отделились от своих подданных: обратив себя в передового стража России» [4, 86]. Автор іронізував з приводу походження Миколи I по-французьки витончено, його іронія мала подвійне дно: «Император даже по крови более немец, нежели русский. Красота его черт, правильность профиля, военная выправка и некоторая скованность манер выдают в нем скорее германца, нежели славянина. Его германская натура, должно быть, долго мешала ему стать тем, кем он стал, то есть истинным русским. Кто знает? Быть может, он был рожден простодушным добряком!.. Представьте же себе, что он должен был вынести ради того, чтобы всецело соответствовать титулу императора всех славян?» [4, 179]. Т. Шевченко також часто іронізував над парадоксальним історичним казусом, коли німці, політично ототожнивши себе з Росією й захопивши її трон, перетворилися на «исконных русских». Саме тому «русские» – нова політична нація, що зростала на московському ґрунті завдяки німецькій бюрократії й німецьким історикам, у свідомості поета розпадалася на «москалів» і «німців». Недаремно у Шевченковій версії Б.Хмельницький укладав Переяславську угоду з москалями, які згодом його забули, але «у дурні» гетьмана «обули» таки «німчики» («За що ми любимо Богдана?», 1845–1846).

Персонаж обох редакцій «Москалевої криниці» Максим – теж учасник російсько-турецької війни, але, на відміну від Степана з поеми «Сліпий» («Невольник»), не рум'янцевської, а наступної 1787–1791 рр.²³, коли росіяни взяли Очаків²⁴. Саме в часи битви за це місто Максим і став калікою: «Під Очаков / Погнали й Максима. / Там-то його й скалічено». Про штурм Очакова під загальним командуванням князя Потьомкіна поет міг прочитати в книжці А.Скальковського, де цитуються донесення про дії чорноморських козаків й особливі заслуги у цій виправі Антона Головатого [див.: 11, 358–359], якого, як відомо, поет шанував.

23 Історію обох російсько-турецьких воєн, але без згадки про козаків, широко висвітлено у книжці М. Полевого «Російські полководці». 6 Про це писав В. Яременко [див.: 13, 18].

Образ Катерини II, як і Петра I, у Т. Шевченка є альтернативним щодо усталеного в російській літературі й історіографії, зокрема в ілюстрованій ним історичній праці «Російські полководці» М. Полевого, де цій цариці приділено найбільше уваги у розділі, присвяченому П. Рум'янцеву. У першій редакції поеми «Москалева криниця» згадано «піїтів», що в «одах вихваляли / Войну й царицю». В. Яременко вважає, що поет мав на увазі оду М. Ломоносова «Ода торжественная Екатерине Алексеевне восшествия на престол июня 28 дня 1762 года». Однак мав він на увазі передусім витвори М. Ніколева, які стосувалися Катерини II і російсько-турецьких воєн, що їх вона провадила: «Ода Екатерине на заключение славою увенчанного мира», «Ода Екатерине на взятие Очакова».

У сюжеті подорожі Катерини II Дніпром є ще одна колізія, що потребує коментаря: «І Межигорського Спаса / Вночі запалила». Ідеться про пожежу в Межигірському монастирі, яка сталася саме в часі відплиття імператриці з Києва. Т. Шевченко обстоює версію, що цей підпал не був випадковим, відбувся з її наказу. Зазначимо, що митець відвідував цей монастир у червні 1843 р. й змалював його [12, т. 8, № 1, 18–19]. Найбільше інформації про військовий монастир, що був найбільшою святинею запорожців, про приналежність Січі як парафії Києво-Межигірському монастирю Т. Шевченко міг прочитати у праці А. Скальковського [11, 72]. Тут же у примітці сказано, що будівлі його за указом Катерини II від 10 квітня 1786 р. було перетворено на приміщення Межигірської фаянсової фабрики. О. Рігельман подав указ Катерини II про переведення монастирських вотчин до казенного відомства [див.: 10, 56]. У найновішому академічному виданні творів Т. Шевченка стверджується, що про підпал монастиря поет дізнався із переказів, які «чув, очевидно, під час відвідання Межигірського монастиря» [12, т. 1, 725], хоча записів таких переказів не існує, що є дивним і навіть неймовірним для етнографічного й фольклорного 19 ст. Вірогідніше, що він почув про підпал від М. Максимовича, який, щоправда, у 1865, 1864 і 1866 р. відповідно опублікував

«Сказання про Межигірський монастир», «Дещо про Межигір'я» і «Чутки про Межигір'я». В перших двох міститься твердження, що весною 1787 р. «прекратилась Межигорская обитель от пожара, ускорившего ее конец, за год пред тем назначенный» [5, 255, 286]. Хоча вчений і не назвав імені Катерини II, проте прямо написав, що вона своїм указом від 10 квітня 1786 р. назначила край Межигірському монастирю, який остаточно знищила пожежа весною 1787 р. Загалом трактування катерининського періоду в українській історії М. Максимовичем в першій із зазначених публікацій збігається із Шевченковим. Історик так само наголошував на припиненні гетьманства, на покріпаченні селянства, а ліквідацію Січі й Межигірського військового монастиря пояснював ліквідацією козацької України: «Царствование Екатерины второй было временем преобразования Малороссии. Еще в 1764 году, в котором горело Межигорье, прекращено Малороссийское гетманство, восстановленное императрицею Елисаветой Петровною. В 1782 году полковая Малороссия преобразована была в губернскую, в три наместничества. Вслед за тем Малороссийское вольноперехожее посольство с козаками подпомощниками обращено 1783 года в крепостное крестьянство; а выборные козаки обращены в карабинеров. Указ 1786 г. 10-го апреля определил преобразование монастырей Малороссийских. Межигорский монастырь положено было перевести в Таврическую область, а его здания обратить в инвалидный дом. По указом 9-го июля того же года положено было инвалидный дом учредить в Кирилловском монастыре; а в Межигорьи устроить военную госпиталь, назначенную прежним указом в монастыре Киево-братском. <...>. В те годы императрица доканчивала зиму и встречала весну в Киеве, и накануне Ёгорьева дня отплыла Днепром в Тавриду. За несколько дней перед своим отбытием, она пожелала увидеть живописное Межигорье, откуда во все то время возили для неё воду из Звонкового ключа. Но в начале того дня, в который назначено было посещение царицею Межигорья, оно загорелось, и этим пожаром окончилось многовековое бытие знаменитого монастыря, который как

будто стал уже лишним в русском мире после того, как не стало Запорожской Сечи и прежней Украины козацкой. А Межигорье оставалось впусе до 1798 года, в котором оно отдано Киевскому магистрату для заведения фаянсовой фабрики» [5, 283-285]. Отже, М.Максимович і Т. Шевченко були в оцінках катерининської доби в історії України однодумцями. Поет, звичайно, давав цариці емоційні оцінки на відміну від історика, однак загалом обоє визнавали, що Катерина II поклала козацькій Україні край.

Висновки. На Шевченковому образі Катерини II і її доби в українській історії позначилися передусім такі історичні праці, як «Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» О. Рігельмана, що актуалізувала епізод про плавання імператриці на галері по Дніпру з «Історії Суворова» М. Полевого, яку ілюстрував Т. Шевченко, «Історія Нової Січі, або останнього коша Запорізького» А. Скальковського й усна розповідь М.Максимовича про спалення Межигірського монастиря.

Список використаної літератури

1. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России: [в 3 т.] / Д. Н. Бантыш-Каменский. – М.: В типографии Семена Скливановского, 1830. – Т. 3. – 224, 62 с.
2. История Русов, или Малой России. – М., 1846. – 288с.
3. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 542 с.
4. Кюстин А. де Россия в 1839 году: [в 2 т.] – М.: Изд-воим. Сабашниковых, 1996. – Т. 1. – 528с.
5. Максимович М.С казание о Межигорском монастыре / М. Максимович // Максимович М. Собрание соч.: в 3 т. – К.: Типография М. П. Фрица, Большая Владимирская ул. в собственном доме, 1877. – Т. 2. – VII, 524 с.
6. Маркевич Н.История Малороссии: [в 5 т.] / Н. Маркевич. – М.: В типографии Августа Семена, 1842–1843.
7. Мельниченко В. «На славу нашої преславної України»: (Тарас Шевченко і Осип Бодяньський) / В. Мельниченко. – Москва: ОЛМА МедиаГрупп, 2008. – 560 с.
8. Полевой Н. А. История князя Италийского, графа Суворова-Рымнического, генералиссимуса российских войск / Н. А. Полевой. – М.: Типолитография Т-ва И. Н. Кушнерев и К°, 1904. – 346 с.

9. Полевой Н. А. Русские полководцы / Н. А. Полевой. – СПб.: В типографии Жернакова, 1845. – 354 с.
10. Ригельман А. Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще: [в 4 частях] / А. Ригельман. – М.: В университетской типографии, 1847. – Ч. 4. – 101 с.
11. Скальковский А. История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского: [в 3 т.] / А. Скальковский. – О.: В городской типографии, 1841. – 440, IV с.
12. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / Т. Шевченко. – К.: Наук. думка, 2003–2014.
13. Яременко В. Про історизм поеми «Москалева криниця» (До проблеми історіософії Т. Г. Шевченка) / В. Яременко // Український історичний журнал. – 1993. – № 4/6. – С. 14–26.
14. Mickiewicz A. Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego / A. Mickiewicz. – Ligatur, 2009. – 56 s.

Одержано редакцією – 16.05.16
 Прийнято до публікації – 18.10.16

Kharchuk R. Historical intertext of Catherine the Great figure and her epoch in Shevchenko's works.
History of Catherine II times, which was bypassed by the author of «History of Rus» and by D. Bantysh-Kamensky, T. Shevchenko, apparently, read for the first time in the manuscript «History of Little Russia» by M. Markevych in 1840 after their acquaintance. In 1841 the poet read Skalkovsky's work «History of New Sich or the last Zaporozky Kish», from which he received a full knowledge about liquidation of Sich and two Russian-Turkish wars, that reflected in his poems «Blind» (1845) and in both editions of «Moskal's well» (1847, 1857) later. General picture of Empress Catherine the Great epoch and its consequences for Ukraine T. Shevchenko received from laconic A. Rihelman's «Chronicles of Little Russia and its people and Cossacks at all», which he obviously read in Moscow in February 1844 after a meeting with O. Bodyansky. A historian sent this work in 1847 to his friend in exile not in vain. Traces of this work can be found in almost each T. Shevchenko's historical poems since 1844, when the period of historicism changed the period of folklore. «Chronicles of Little Russia and its people and Cossacks at all» actualized a plot,

which was known by T. Shevchenko since the days of working on the «History of Suvorov» (1843) by N. Polevoy – the Empress's tour along the Dnieper River from Kyiv to Kaniv, which appeared in poems «Blind» (1845) and «Great Cellar» (1845); actualized knowledge about liquidation of Sich, clarified the story of Cyril Rozumovsky. The story about burning of Mezhyhirya Monastery T. Shevchenko probably heard from M. Maksymovych, about that later published several works by a historian testify.

Keywords: *historical intertext, the image of Catherine II, Catherine's epoch, plot, O. Bodyansky, A. Skalkovsky's «History of New Sich or the last Zaporozky Kish», A. Rihelman's «Chronicles of Little Russia and its people and Cossacks at all», M. Maksymovych's «Legend of Mezhyhirya Monastery».*

УДК 821.161.2.09(092)

Сергій МИХИДА

ДРАМА НЕСВОБОДИ В МЕГАТЕКСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті осмислюється кореляція мемуарної й художньої версій душевної колізії Т. Шевченка, викликані ув'язненням та перебуванням у засланні. Листування, спогади й поезійського часу виявляють складну психологічну кризу, пов'язану з обмеженням свободи. Перебування в стані внутрішнього конфлікту, сублимація його в творчості спростовують усталені оцінки виняткової духовної стійкості поета, здатності легко протистояти обставинам. Болісний вихід із психологічної кризи